

IMAGINAR PER CONCEBRE EL MÓN

Joan de Déu Prats
escriptor

Que hi hagi un interès literari creixent, no sols al nostre país, per la fantasia, no respon a una moda sinó a una necessitat, la de recuperar la imaginació en el món funcional en què vivim.

El simiot representat per Maria Padilla en
El gran llibre de les criatures fantàstiques de Catalunya,
amb textos de J. de Déu Prats, publicat per Comanegra en 2017.

La història de la humanitat és, en gran part, la història de la seva imaginació, l'eina més potent que tenen les persones, i que els ha permès baixar dels arbres i pujar als gratacels. La imaginació serveix per transformar el món. I per omplir-lo de màgia, bellesa i poesia, característiques que no solen abundar ara mateix. Per aquest motiu desperten tant d'interès els mons plens de sortilegis de Harry Potter, *El Senyor dels Anells* o *Joc de Trons*.

Abans que s'establís el pensament preeminent del món modern, modelat a partir del racionalisme i la il·lustració francesa, l'empirisme anglès i el mètode científic, la percepció de les persones era diferent. Tot tenia un *animus*, una ànima. Un alè vital connectat amb els misteris incognoscibles de la vida. El món modern, tanmateix, ha aprimat molt l'ànima de les coses. I només reconeix el món tangible.

En temps anteriors a la modernitat, les societats anomenades tradicionals, i també les antigues, com la grega i la llatina –que formen part substancial de les nostres arrels–, veien el món d'una manera més completa. La *realitat* era formada per la part literal i la part simbòlica. La part literal era el *hardware*. La part simbòlica, el *software*. Tot tenia una lectura literal, textual, i alhora poètica, mítica, simbòlica, i la *realitat* era indestruïble d'aquesta dualitat: un riu era un corrent d'aigua i alhora una divinitat que simbolitzava la fecunditat. Aquesta mirada simbòlica, no cal dir-ho, ha anat desapareixent. Resten excepcions. En una societat tan tecnificada com la japonesa, continuen celebrant el Dia del Cirerer en Flor. Durant aquella diada, els japonesos contemplen l'essència –l'ànima– dels arbres fruiters a través de la porta de la seva bellesa. Al Japó, altrament, també es poden contemplar els *toriis*, arcs vermells que serveixen per transitar del món profà al món sagrat. O dit d'una altra manera, del món visible a l'invisible. Se ...

- ... surt del logos per entrar al mite, i, per afegitó, al reialme de la fauna i de la llegenda.

Des d'aquesta perspectiva, la fantasia popular, o sigui, la manera com han somiat els catalans, no sols és un patrimoni cultural, sinó que dona pistes sobre altres maneres de veure la *realitat*. La mirada moderna, al capdavant, és miop. Veu el món com si fossin radiografies, sense la dimensió figurada i al·legòrica.

“ El Papu
tradicionalment era,
i continua sent, la por
més estesa al país,
tant que fins i tot una
revista satírica de la
transició portava el
seu nom ”

Evidentment, tot el que ha estat fixat des de Víctor Balaguer, Cels Gomis, Jacint Verdaguer, Aureli Capmany, Apel·les Mestres, Joan Amades, Joan Soler i Amigó, Pep Coll, Bienve Moya i tants altres exploradors i guardians de la fantasia popular no deixa de ser la ressaca, la maror arrossegada pels segles, fecundada i alhora contaminada, refregida, amaniada de pedagogies catòliques, prejudicis, originalitats, fervors, savieses, veus ancestrals i atàviques i missatges ocults entre línies. Un bagatge immens, un patuès oral remugat generació rere generació que una vegada enregistrar, i fins i tot reglat, forma el nostre folklore de rondalles, cançons, dites i llegendes.

Però aquests ecos que ens han arribat del passat no sols parlen de maneres de ser maquillades de somnis. Com tampoc ho fan els manges i les pel·lícules d'animació japonesa de caire fantàstic, que s'inspiren en els esperits de la natura, fonament de la religió sintoista.

Certament, les nostres arrels *fantàstiques* populars són grecollatines. N'hi ha prou amb un exemple: la paraula *llar*, que fa referència tant al foc com a la calidesa de la casa, prové dels *lares* romans, petites divinitats casolanes guardianes dels antics masos i caserius.

Del pòsit iber no queda gairebé res, per bé que la seva cultura mediterrània devia estar inseminada de divinitats de la fecunditat, la fertilitat, la guerra, l'agricultura, la concòrdia, reverenciades als arbres monumentals, coves, fonts, estanys, rius i muntanyes, els seus santuaris. Tot fa suposar que en els angles morts del nostre imaginari col·lectiu hi ha d'haver substrats de l'edat del ferro, com als Pirineus ha de quedar una flaire vascona. Fet i fet, el paganisme és la nostra font fantàstica, una mixtura ibera i greco-romana. La paraula *pagès* prové de *pagus* –camp, en llatí–, d'on deriva també *pagà*. I és que a pagès la soca de les tradicions té una arrel profunda.

Arrels paganes i cristianes

Per aquest motiu el cristianisme trigà a penetrar a boscos i muntanyes, on la *idolatria* era ben empetada. I va haver d'enviar els seus herois, transvestits de sants, monjos i verges trobades, per convertir menhirs i dòlmens en ermites romàniques i degradar antigues divinitats, que es convertiren en dimonis. Qui sap si aquest va ser el destí del Papu, rebaixat de déu de la fertilitat a espantaocells. El Papu tradicionalment era, i continua sent, la por més estesa al país, tant que fins i tot una revista satírica de la transició portava el seu nom. O bé en Fumera, esperit que vigila els menuts pels volts de Nadal per veure si s'han portat com cal, per la qual cosa té dues cares, una al davant i una altra al clatell. Es tracta d'una degradació de Janus, déu romà encarregat d'obrir l'any i el cel perquè entri el nou dia, que tenia dues cares per veure el pretèrit i escatir l'esdevenidor.

Una vegada el camp va ser cristianitzat, els esperits de la natura, que ho amaraven tot, es convertiren en ogres, com la Simanya, el Pardinot, el Tutau o el Carmençó. I els dracs, forces de la natura i guardians d'antigues pedres, esdevingueren la quinta essència del mal, perquè eren l'antecedent de la serp temptadora, i per tant van ser combatuts per nobles cavallers com Guifré el Pilós o sant Jordi. D'altra banda, l'estirp dels gegants va ser petrificada, ja que eren hereus dels Nefilim que es rebel·laren contra Déu i foren negats al Diluvi. El Puigmal i l'Aneto en són vestigis.

Tot amb tot, moltes suposades abominacions no van poder ser exorcitzades, com els nostres monstres del llac Ness: la Cucafera i la Tarasca. O els nostres ietis, els simiots, que fustigaren les Garrotxes; encara avui cada any a la població del Voló, a la comarca del Rosselló, es fa la processó de la Rodella amb un gran talismà confegit amb cera d'abella per foragitar-los.

Els menairons ajudaven a endreçar la natura.
L'artista Maria Padilla i l'escriptor Joan de Déu Prats són els autors de la col·lecció «Catalunya fantàstica» que edita Comanegra.

Mentre això passava a muntanya, la costa era ne-
tejada de nereides i dones peix, i també de serps ma-
rines, com la que assolà Aro. Però, extirpats els es-
perits marins, van aparèixer els vaixells fantasma i les
illes Imant o la dels Dofins, amb mamelles de dona.
I vingueren els pirates de terres llunyanes, de la mo-
reria. Moro era tot allò que era estranger, com les fi-
gues o el blat de moro, que procedien, en realitat,
d'Amèrica. Dels temps de la influència oriental a les

Terres de Ponent, quedà el concepte de «moro» com
algú llunyà, prehistòric, troglodita, o procedent de
terres exòtiques.

Els follets i les dones d'aigua també sostingue-
ren l'embat de la religió i la ciència. L'extraordina-
ri es resistia a morir encara que la gent hagués perdut
la capacitat de copsar-lo. Tots aquests personatges, fo-
llets, goges i menairons, ajudaven a endreçar la natu-
ra, i van ser descrits per Paracels, reconegut metge suís

...

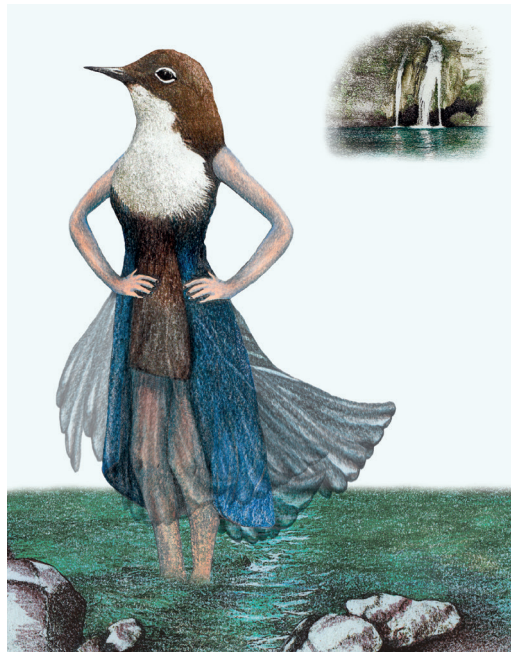
... que els denominà *elementals* argumentant que operaven dins dels quatre elements. Els germans Grimm s'hi van inspirar i els convertiren en protagonistes de contes, esperits de la natura que podien saltar de la seva realitat a la nostra i als quals finalment només se'ls retrobava a les històries per a infants, o bé amagats a l'inconscient col·lectiu, de la mateixa manera que va succeir amb els elfs, els nans i els hòbbits, que van haver de marxar de la Terra Mitjana de Tolkien, expulsats pels humans.

És apreciable que el món ha perdut la meravella, abocat a una societat material i mecanicista, sense ànima.

No sorprèn, doncs, que hi hagi un anhel de màgia.

Aquest procés àrid cap a la modernitat, fred, angulós, eficient, productiu, va començar en el temps de les persecucions de bruixes. Fins aleshores, la fektilleria era tolerada amb condescendència per l'Església com una trapelleria del dimoni, però el Renaixement va assentar les bases del pensament actual, i les dones sàvies, que servaven la ciència empírica popular –cosa que incloïa la telepatia, la curació amb les mans, la fascinació amb la mirada, la transformació en animal, la ubiqüitat o la confabulació dels elements, entre altres capacitats humanes perdudes– van començar a ser considerades perilloses. Concloua l'esbandida, la Il·lustració bandejà aquells coneixements considerant-los supersticions i curanderismes. I en les rondalles i llegendes, l'imaginari va convertir les dones sàvies en ogresses segrestadores i devoradores de nens.

Cada cert temps canvia el paradigma que intenta escatir els misteris de la vida. Malgrat el moment escèptic que vivim, la mateixa ciència apunta que el nostre univers és obra de la imaginació. La mecànica quàntica ha posat en dubte el mateix concepte de «realitat», que ja no seria una cosa objectivable fora de nosaltres, sinó el resultat d'una manera de pensar. La realitat seria una possibilitat entre d'altres, com va explicar el físic Schrödinger exemplificant-ho amb la paradoxa del gat dins una caixa, que podria estar viu i alhora mort depenent de l'observació de qui la des-

La dona d'aigua, una altra criatura fantàstica dibuixada per Maria Padilla per a Comanegra.

tapés. Afegit a això, hi ha la teoria de cordes, que parla de diferents dimensions vibracionals i de la possibilitat que existeixin multiversos, cosa que explicaria els salts de freqüència de les dones d'aigua quan són descobertes per fadrins i hereus de masia, com es narra en tantes llegendes. L'astronomia comença a pensar que l'energia, en realitat, són bits d'informació, com ensenya el físic teòric Carlo Rovelli a les seves lliçons de física. Des d'aquesta òptica, no caldria ser gaire *fantasiosos* per veure el Big Bang, simbòlicament, com l'esclat d'una idea, com una explosió creativa. Com si tot l'univers fos somiat, una

fantasia que només es pot explicar a través del mite. O de rondalles, llegendes, contalles, poemes de cec o cançons que parlen de meravelles que només passaven quan les aus tenien dents.

Per tot plegat, de tant en tant, com va passar a l'època del moviment romàntic, la humanitat necessita recordar que la imaginació és en els fonaments de la concepció del món. I que tots necessitem la màgia de la fantasia per reconnectar-nos amb el gran misteri de la vida.

En altres moments de la història es tenien coneixements que ara es menystenen. En aquest sentit, la humanitat hauria evolucionat només tecnològicament, però no hauria crescut, no hauria madurat, perquè hauria perdut la capacitat d'imaginar d'una manera més completa, com abans, quan la realitat era el conjunt indestruïble d'allò literal i allò simbòlic. Sense aquesta visió poètica, com deia Goya, «el sueño de la razón produce monstruos». Per això la necessitat de somiar d'una altra manera. Per això la importància del nostre imaginari col·lectiu i popular, que ens fa veure que les ciutats submergides, els paradisos de pagès, la vella Quaresma de set cames, les dones d'aigua fent bugades, l'espectre del comte Arnau cavalcant la nit de Sant Joan, el drac del Canigó o les bruixes del Pedraforca, són símbols que ens indiquen, que ens fan veure que, al cap i a la fi, el món és una obra imaginativa. ●